

Ajankohtainen kokoelma näkökulmia valokuvaan historiantutkimuksen kohteena ja välineenä

Arvio teoksesta Kleemola, Olli & Silja Pitkänen (toim.). *Photographs and history. Interpreting past and present through photographs*. Turku: Turun yliopisto. 2018. 287 s. ISBN 978-951-29-7480-1.

Eemeli Hakoköngäs

Historiantutkimuksen kuvallinen käänne?

Teksteillä on pitkään ollut ylivalta historian ja yleisemmin humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen lähdemateriaalina. Kirjalliset dokumentit muodostavat edelleen valtaosan laadullisen tutkimuksen aineistosta. Huolimatta siitä, että esimerkiksi muistitietoaineistot eivät ole enää yksinomaan kulttuuritutkimuksen kohde, kuva-aineistojen hyödyntäminen historiantutkimuksessa on yleistynyt hitaasti. Arkistojen digitalisoimisen myötä kuvakokoelmat ovat kuitenkin tavoittaneet entistä laajemman käyttäjäjoukon. Esimerkiksi SA-kuvan ja Helsingin Kaupunginmuseon digitaalisten kokoelmien avaaminen sekä Finna-järjestelmän tarjoama mahdollisuus tarkastella useiden kotimaisten museoiden kuvakokoelmia, ovat lisänneet kuva-aineistojen saavutettavuutta huomattavasti viime vuosina.

Kuva-aineistoja *ensisijaisena* lähteenä käyttävät historiantutkimukset ovat kuitenkin edelleen harvinaisia. Tutkijan kannalta haasteeksi muodostuu esimerkiksi oleellisten kuvien seulominen kuvamassoista, yksittäisten kuvien kontekstualisoimisen vaikeus sekä sen määrittäminen, kenen kuvat tai millaiset kuvat ovat historiallisen tiedon kannalta merkityksellisiä. Valokuvien tuottamiseen liittyvät taustoittavat tiedot ovat usein puutteellisia, ja kuvastot toisinaan valikoituneita: vaikka valokuvauksesta tuli nopeasti kansan harrastus, kuvaamisen alkuaikoina valokuva oli vain harvojen saatavilla ja tekniikka asetti rajoitteensa sille, mitä voitiin kuvata.

Erilaiset visuaaliset aineistot ja niiden lukutavat kuuluvat taidehistorioitsijoiden ja kulttuurin tutkijoiden osaamisalaan. Visuaalisuuden huomioimisesta on muistutettu humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä ainakin 1990-luvulta alkaen, jolloin W. J. T. Mitchell (1992) ennakoiti tutkimuksen ”kielellistä käännettä” seuraavan ”kuvallisen käänteen”. Digitaalisen kuvaamisen yleistymisen sekä sosiaalisen median myötä

kuvallisuudesta on 2000-luvulla tullut melkein väistämätön osa yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämistä.

Historioitsijat, kuten Peter Burke ja Wulf Kansteiner ovat pitkään puhuneet visuaalisen kulttuurin aineistojen laajemman hyödyntämisen puolesta historiantutkimuksessa. Kansteiner (2002) korostaa kuvien keskeistä roolia menneisyyttä koskevien mielikuvien muodostumisessa ja Burke (2001) näkee kuvat mahdollisuutena tavoittaa ilmiöitä, joita muihin dokumentteihin ei ole tallentunut tai joita niistä on vaikea tulkita. Kumpainkin on yhtä mieltä siitä, että kuvat voivat tarjota historiantutkimukselle mahdollisuuden uusien tutkimuskysymysten asettamiselle.

Vaikka historiantutkimuksen valtavrassa ei ole tapahtunut ”kuvallista käännettä” ja tutkimuksissa kuvilla on edelleen usein lähinnä elävöittävä rooli, osoittaa kiinnostuksen lisääntymistä esimerkiksi se, että *History and Theory* -lehti omisti vuonna 2009 valokuvalle teemanumeron. Numeron toimittaja Jennifer Tucker (2009) toteaa, että valokuvasta, sen mahdollisuuksista ja rajoituksista on tullut tärkeä puheenaihe 2000-luvulla, mutta historiantutkijat ovat harvoin perehtyneet riittävästi kuvatutkimuksen teorioihin ja lähestymistapoihin: kuvia ei uskalleta lähestyä, koska koetaan, ettei analyysiin ole tieteelliset vaatimukset täyttävää metodia. Tämän lisäksi, Tuckerin mukaan, monet tutkijat tuntevat edelleen epäluuloa aineistoja kohtaan, jotka poikkeavat perinteisemmistä historiantutkimuksen lähteistä.

Jennifer Tuckerin mukaan yksi syy kuvallisten aineistojen välttelylle historiantutkimuksessa on menetelmien ja teorioiden tuntemuksen puute ja esimerkiksi Peter Burke on kritisoinut taidehistoriasta juontuvaa kuvien tulkintaa liiasta intuitiivisuudesta ja spekulatiivisuudesta. Historiantutkijat ovat tottuneet massiivisten dokumenttiaineistojen hallitsemiseen ja niistä olennaisen suodattamiseen. Perinteiset menetelmät ja lähestymistavat eivät kuitenkaan välttämättä päde suurten (tai pienten) kuva-aineistojen käsittelyssä.

Olli Kleemolan ja Silja Pitkäsen toimittama *Photographs and History* -teos osallistuu kuva-aineistoista historiantutkimuksessa käytävään keskusteltuun ja lupaa tarjota esimerkkejä siitä, miten erityisesti valokuvia voi lähestyä historiallisesta näkökulmasta, millaisiin tutkimuskysymyksiin visuaalinen analyysi vastaa ja millaista tietoa menneisyydestä kuva-aineistot tuottavat. Teos on julkaistu Turun yliopiston Kulttuurihistoria-sarjassa ja toimitetun kokoelman artikkelit on vertaisarvioitu. Painetun kirjan lisäksi teos on julkaistu avoimesti sähköisenä [1].

Kirjan esipuheessa toimittajat kartoittavat historiallisen tiedon ja kuvallisuuden välistä suhdetta ja tekevät katsauksen kuvien käyttöön historiantutkimuksessa. He ajoittavat suuntauksen juuret 1960-luvun Ranskaan, jossa Annales-ryhmän historiantutkijat kiinnostuivat myös muiden kuin tekstiaineistojen hyödyntämisestä. Vaikka ranskalaiset ovat saaneet seuraajia, on kuvatutkimus edistynyt puolessa vuosisadassa suhteellisen hitaasti. Erityisen aktiivista tutkimus on kirjoittajien mukaan Saksassa, jossa sille on myös oma käsite: *Historische Bildkunde*, historiallinen kuvatutkimus. Saksalaisen tutkimuksen edelläkävijyys näkyy myös kirjaan valikoituneissa artikkeleissa sekä kirjallisuusluettelossa, ja olisikin ollut kiinnostavaa kuulla toimittajien näkemys syistä, joiden ansiosta tutkimusalue on niin vahva juuri saksalaisella kielialueella.

Kuvatutkimus, tai laajemmin visuaalisen tutkimus, ei liity yksiselitteisesti minkään tietyn tieteenalan yhteyteen vaan sijoittuu joustavasti esimerkiksi sellaisten alojen kuin viestinnän, taidehistorian ja politiikan tutkimuksen välimaastoon. Kun maailmalla visuaalisen kulttuurin tutkimuksen laitokset toimivat usein itsenäisinä yksikköinä, Suomessa suuntaus on säilynyt selkeämmin tieteidenvälisenä. Toisaalta esimerkiksi Turun yliopiston historian oppiaineissa ja Tampereen yliopiston journalistiikan ohjelmassa on visuaalisen tutkimuksella ollut pitkät perinteet.

Menneisyys ja nykypäivä valokuvissa

Visuaalisen tutkimuksen monitieteisyys näkyy myös *Photographs and history* -teoksen sisällössä. Kirjan artikkelit on jaettu neljään pääteemaan, joiden aiheet ovat kuvajournalismi, propaganda, muistin politiikka sekä digitalisaatio. Historiallisten kuvien ohella teoksen artikkeleissa tarkastellaan myös suhteellisen tuoreita kuvia ja teoksen alaotsikko tarkentaakin kiinnostuksen olevan sekä menneen että nykyisyyden tulkitsemisessa kuvien kautta. Visuaalisten aineistojen moninaisuudesta aihepiiri on rajattu järkevästi valokuvaan, joka välineen dokumentaarisen luonteen – tai dokumentaarisuuden vaikutelman – vuoksi on usein nähty erityisen kiinnostavana menneisyyttä koskevien käsitysten muodostumisessa.

Ajallisesti artikkeleissa käsitellyt kuva-aineistot edustavat kuvia 1900-luvun alkupuolelta 2010-luvulle ja sisältävät niin laajalle yleisölle tarkoitettuja kuvastoja, kuten lehtikuvia 2010-luvulta ja kuvateoksia sota-ajalta, kuin yksityisempää käyttöä varten otettuja kuvia siirtomaavalta-ajan Rhodesiasta ja oppositioliikkeen toiminnasta sosialistisessa Itä-Saksassa. Sosiaalisen median aikakaudella tuotetun aineiston, kuten verkossa julkaistujen Syyrian sodan kemikaali-iskua kuvaavan materiaalin, kohdalla yksityisen ja julkisen rajat hämärtyvät.

Koska kuva-aineistot tarjoavat menneisyyttä koskevia vihjeitä eri muodossa kuin vaikkapa kirjoitetut tai puhutut dokumentit, voi kuva-aineistoille esittää erilaisia kysymyksiä kuin muille tekstityypeille. Kuviin on voinut esimerkiksi tallentua, tahallisesti tai tahattomasti, olemiseen ja esittämiseen liittyviä käytäntöjä ja yksityiskohtia, joita on sanallisesti vaikea tai mahdotonta kuvailla. Muistin politiikan kannalta kiinnostavaa on kuvien sisällön ohella se, millaisia kuvia ylipäätään on esitetty ja mitkä kuvat on syystä tai toisesta jätetty syrjään.

Uudentyyppisiin kysymyksiin vastaamiseksi tarvitaan myös uudenlaisia lähestymistapoja. Kuten edellä mainitsin, vakiintuneiden työkalujen puuttumista on pidetty yhtenä kynnyksenä kuvien tutkimuksen yleistymiselle. Nostan seuraavaksi teokseen kirjoittaneiden tutkijoiden teksteistä esimerkeiksi kaksi erilaista havainnollisesti esiteltyä menetelmää: dokumentaarinen lähestyminen sekä verkostanalyysi. Edellä mainittujen lisäksi kirjan artikkeleissa sovelletaan muita lähestymistapoja diskursiivisesta vallan analysoimisesta mikrohistorialliseen tutkimukseen.

Artikkelissaan Heike Kanter soveltaa dokumentaarista menetelmää poliitikkojen kohtaamista koskevan lehtikuvan analysoinnissa. Lähestymistapa, jossa kuvan tulkinnan apuna käytetään sekä sisäistä vertailua (samasta tilanteesta otetut toiset kuvat)

kuin ulkoista vertailua (samaa aihetta tai samaa visuaalista rakennetta esittävät kuvat) tarjoaa selkeät askelmerkit, joille tulkinnan voi perustaa ja joilla tehdyt tulkinnat on mahdollista perustella myös lukijalle. Vanhempien kuva-aineistojen kohdalla vertailukuvien löytäminen voi olla haastavaa, mutta dokumentaarinen menetelmä voisikin kannustaa tutkijoita syventymään kuva-arkistoihin ja yhdistelemään eri kokoelmista löytyviä tietoja vertailukohtien löytämiseksi.

Toisentyypisen lähestymistavan tarjoaa Kimmo Elo, joka tarkastelee Itä-Saksan oppositioliikettä koskevassa artikkelissaan digitoitujen aineistojen käyttöön liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita verkostoanalyysin näkökulmasta. Digitoitujen tekstiaineistojen analysointi on tutkijoille tuttua, mutta visuaaliset aineistot asettavat myös sähköisessä muodossa kysymyksiä, jotka on selvitettävä ennen tutkimuksen tekoon ryhtymistä: miten suuria kuvamassoja kannattaa lähestyä ja hukkuvatko yksittäiset merkitykselliset kuvat satojen ja tuhansien kuvien massoihin?

Elo havainnollistaa, miten laajan kuva-aineiston ”etäluvun” kautta voidaan löytää tarkempia rajauksia pienempien aineistoyksiköiden ”lähilukua” varten. Kyseisessä tapauksessa kuvien metatietoihin perustuva verkostoanalyysi auttaa paikantamaan aineistossa esiintyvät keskeiset henkilöt, joita koskeviin kuviin tutkimuksen voi seuraavassa vaiheessa rajata. Menetelmä edellyttää rajauksia ja valintoja, jotka on lukijan vakuuttamiseksi kirjoitettava auki yksityiskohtaisesti.

Elon teksti on hyödyllinen muistutus digitoituihin kuva-aineistoihin liittyvistä peruskysymyksistä. Analyysin mahdollistavien metatietojen liittäminen kuviin edellyttää museoilta ja arkistoilta runsaasti valmistettavaa työtä. Tutkijoiden ja museoiden välillä soisikin olevan enemmän aineistojen käytettävyyttä koskevaa vuorovaikutusta, sillä paitsi tutkimuksen mahdollistajana, puutteet taustatiedoissa tai niiden kirjaamistavassa voivat pahimmassa tapauksessa vinouttaa tulkintoja tai tehdä vaivalla digitoidusta aineistosta vaikeasti hyödynnettävän tai hyödyttömän.

Näkökulmia valokuvan tutkimukseen

Photographs and history ei rajaudu käsittelemään pelkästään historian tutkimusta, vaan kirjoittajat edustavat laajasti humanistisia aloja ja yhteiskuntatieteitä. Tämä kertoo visuaalisen tutkimuksen tieteidenvälisestä luonteesta. Kirja lupaa vastata siihen, millaisiin kysymyksiin kuvia analysoimalla voidaan vastata, mutta kattavan vastauksen esittäminen yhdessä artikkelikokoelmassa lienee kunnianhimoinen tavoite. Pikemminkin kirjan artikkelit tarjoavat havainnollisia esimerkkejä mahdollisista tutkimuskysymyksistä sekä aineistoihin liittyvistä haasteista kuvajournalismin, muistin politiikan, propagandan sekä digitaalisten aineistojen kohdalla. Jokaisella artikkelilla on toki arvonsa myös itsenäisinä tutkimuksina.

Olli Kleemolan ja Silja Pitkäsen kirjoittama johdanto toimii hyvänä taustoituksena historiallisen kuvatu tutkimuksen tai visuaalisen historian tieteenhistoriaan ja loppuluvussa Kimmo Elo ja Olli Kleemola pureutuvat tarkemmin ajankohtaiseen aiheeseen tietotekniikan hyödyntämisestä valokuvien tutkimuksessa. Välissä olevat artikkelit havainnollistavat, että historiaa voidaan tutkia tieteelliset vaatimukset täyttäen käyttämällä myös valokuvaa pääasiallisena lähdemateriaalina. Osassa artikkeleista

metodologinen näkökulma on vahvempi, ja ne sopivat sen vuoksi mainiosti esimerkiksi opetusmateriaaleiksi.

Kirjaa ei ole raskautettu kuvien käyttöä tutkimuksen lähdeaineistona koskevilla ontologisilla ja epistemologisilla pohdinnoilla, joten se toimii helposti lähestyttävänä tutustuttajana valokuvien monipuoliseen hyödyntämiseen tutkimuksessa. Toisaalta erilaisten kuvatyyppeiden (albumikuva, lehtikuva, sähköinen kuva ja niin edelleen) kohdalla olisi ollut oivallinen mahdollisuus pohtia myös syvemmin kyseisiin aineistoihin liittyvien tulkintojen haasteita. Myös kuva-aineistoihin liittyvät tutkimuseettiset kysymykset ansaitsisivat oman pohdintansa. Sosiaalisen median kuvastojen lisäksi henkilötietosuoja voi asettaa kinkkisiä kysymyksiä myös vanhempien kuvien kohdalla.

Teoksen kansainvälinen kirjoittajajoukko sekä se seikka, että artikkelikokoelma on julkaistu englanniksi, kertovat halusta osallistua myös kansainväliseen keskusteltuun historiallisen kuvatutkimuksen kentällä. Kuvatutkimuksen kehittymisen kannalta on tärkeää, että *Photographs and history* -teoksen kaltaiset kirjat saatetaan lukijoiden saataville ilman maksumuureja.

Myös suomenkielinen perusteos kuvien käyttämisestä historiantutkimuksessa olisi tarpeen jo sanaston vakiinnuttamiseksi ja käsitteiden selventämiseksi. Esimerkiksi visuaalinen-sana voi särähtää kielikorvaan, mutta sille on vaikea löytää osuvaa suomenkielistä vastinetta. Visuaalinen historia ei tutki pelkästään kuvaa tai kuvia, vaan laajemmin *silmin havaittavaa* historiallisena dokumenttina. *Photographs and history* -teoksen artikkeleiden esimerkkejä hyödyntäen: esimerkiksi valokuvateosten kuvat muodostavat vain yhden osan visuaalisesta kokonaisuudesta, johon kuuluvat oleellisesti myös kuvatestit, kirjan taitto ja materiaallinen ulkoasu. Samoin esimerkiksi journalististen kuvien ymmärtämisessä painoasu, kuvien sijoittelu sivulla ja lehden sisällä sekä suhde ympäröiviin kuvastoihin muodostavat visuaalisen kokonaisuuden, jonka analysoiminen vaatii useiden eri kuvatyyppeiden tuntemusta ja metodologista kekseliäisyyttä.

Eemeli Hakoköngäs

Yliopistonlehtori, sosiaalipsykologia

Itä-Suomen yliopisto

Viitteet

[1] Arvioitava kirja on julkaistu myös sähköisenä versiona, Kleemola, Olli & Pitkänen, Silja (toim.). *Photographs and history. Interpreting past and present through photographs*. Turku: Turun yliopisto. 2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7481-8> [Haettu 9.12.2019]

Kirjallisuus

Burke, Peter. 2001. *Eyewitnessing - The Uses of Images as Historical Evidence*. Lontoo: Reaktion.

Kansteiner, Wulf. 2002. Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and theory*, 41, (2): 179–197.

Mitchell, William J. T. 1992. The Pictorial Turn. *Art Forum*, 30, (March): 89–94.

Tucker, Jennifer. 2009. Entwined practices: engagements with photography in historical inquiry. *History and Theory*, 48, (4): 1–8.